

YAŞAR KEMAL'İN BİNBOĞALAR EFSANESİ İSİMLİ ESERİ ÜZERİNDE ARKETİPSEL BİR OKUMA* AN ARCHITECTURAL READING ON YASAR KEMAL'S THE LEGEND OF BINBOGALAR

Kadirhan ÖZDEMİR**

Bülent SAYAK***

Öz

Carl Gustav Jung tarafından kuramsallaştırılan ve 'ilk örnek', 'kök örnek', 'ilk model' gibi isimlerle anılan arketip kavramı, kolektif bilinçdışının çekirdek yapılarını ifade eder. Arketipler, mitik anlatıların kökeninde bulunan unsurlardır. Mitler ise, yaban toplumların kâinat, dünya, canlı-cansız varlıklar, afetler kısacası ilk(s)elin şahit olduğu durumları açıklayabilmek için yarattığı hayal gücü ürünleridir. Bunlar vasıtasıyla insanoğlu evrene, doğaya daha özelden kendisine ve yaratıcıya anlam atfedebilmiş, doğada meydana gelen olaylar ve kendi mevcudiyeti arasında bir anlam bağı oluşturarak dünyayı açıklama yoluna gitmiştir. Kozmogoni, teogoni, antropogoni ve eskatoloji başlıklarıyla genelde dört ana başlıkta sınıflandırılan mitolojik anlatılar günümüz insanı tarafından yalan/kurmaca hikâyeler olarak görülse de bu metinler ilkel insanın gerçeğidirler. Büyü ve ritüellerin bünyesinden doğan bu anlatılar kendisini inşa eden bilinç tarafından mukaddes kabul edilirler.

Mitler, insan yaşamında bir inanç olarak yer almakla beraber edebiyat aracılığıyla da kendine ayrı bir yer edinmektedir. Günümüzde metinlerarasılık, yapısalcılık, postmodernizm gibi yeni düşünme pratikleriyle birçok şair ve yazar eserlerinde mitolojik unsurları kullanmaktadır. Türk Edebiyatı'nın önde gelen isimlerinden Yaşar Kemal, Binboğalar Efsanesi isimli eserinde mitolojik pek çok arketipe başvurur. Bu çalışmada; adı geçen eser Jung'un 'ortak bilinçdışı' kavramı rehberliğinde arketipsel eleştiri yöntemiyle ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arketip, Mitoloji, Yaşar Kemal, Binboğalar Efsanesi.

Abstract

The concept of archetype, theorized by Carl Gustav Jung and described by names such as 'first example', 'root example', 'first model', expresses the core structures of collective consciousness. Archetypes are the elements at the root of mythic narrative. Myths are imaginative products created by wild societies to explain the universe, the world, the living-inanimate existence and disasters. Through these, human beings have attributed meaning to the world, nature more specifically to himself and the creator, also they have created a connection between the events that occur in nature and himself. Although the mythological narratives of cosmogony, teogony, anthropogony and eschatology are generally regarded as lie/fictional stories by contemporary people, these are the facts of the first man. These narratives arising from the spirits of magic and rituals are accepted as sacred by consciousness building itself.

Myths, as a belief in human life, has a place apart from himself through literature. Today, it uses mythological elements in many poet and writer works with new thinking practices such as intertextuality, structuralism and postmodernism. Yasar Kemal, one of the prominent figures of Turkish Literature, applies many mythological archetype in his work titled the Legend of Binbogalar. In this study; the mythological elements in the mentioned work will be identified and the identified elements will be handled by archetypal criticism under the guidance of Jung's concept of 'common unconscious'.

Keywords: Archetype, Mythology, Yasar Kemal, The Legend of Binbogalar.

1. Giriş

Edebiyat eserlerinin çözümlenmesinde kullanılan psikanalitik inceleme yöntemi, sanatçıyı ve sanat eserini anlamada kullanılan işlek metotlardan birisidir. Yöntemin temelini Sigmund Freud'un öncülük ettiği psikanaliz yaklaşımını bir adım öteye taşıyan Carl Gustav Jung, 'analitik psikoloji' kavramsallaştırmasıyla inşa eder. Jung, Freud'dan hareketle kişisel bilinçdışının yanına ortak bilinçdışı kavramını yerleştirir. Bu dikkatle, insan ruhunu tahlil etmek ister. Kolektifin psikesini sanat eserlerinde inceler. Bu araştırma sürecinin ürünü olarak literatüre kazandırılan 'arketip' kavramı, Jung'un 'ortak bilinçdışı' yaklaşımdan beslenir.

Kök(en) örnek/biçim arayışı, arketip(sel) eleştirinin çıkış noktasıdır. İngilizcede "asıl numune, ilk örnek" anlamına gelen arketip (archetype) sözcüğünün kökeni Eski Yunancadır. "Arche" başlangıçtaki ilk; "typos", şekil anlamına gelmektedir. Türkçede bu sözcüğün karşılığı olarak "ana örnek", "ilk örnek" ve "ilkimge" terimleri kullanılmaktadır (Sarıççek, 2013, 5). Arketipler, karanlıkla ilgili olumsuz bir yaşantısı

* 29-31 Mart 2018 tarihinde IKSAD tarafından Ankara'da düzenlenen Adriyatik'ten Çin'e Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulmuş bildirinin gözden geçirilmiş şeklidir.

** Arş. Gör., Kahramanmaraş Sütcü İmam Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, kadirhan_ozdemir@hotmail.com.

*** Arş. Gör., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sayakbulent@gmail.com.

olmayan bir insanın karanlıktan korkması örneğinde olduğu gibi günlük yaşantımızın farklı ve bilindiği tecrübe edilen anlarında belirli davranış kalıpları olarak karşımıza çıkarlar.

Arketipsel eleştiri, gelenek, rasyonellik ve tarih(sellik)le açıklanamayan edebî eserlerin çeşitli unsurlarını inceleme konusu yapar: "... arketip eleştirisinde amaç, bu öğelerin estetik yaşantıyı meydana getiren yapısını değil, çok eski çağlardan beri insanları etkileyen, onlara derinlerden seslenen birtakım ölümsüz arketipleri ortaya çıkarmaktır" (Moran, 1994, 20). Antropoloji, psikoloji, tarih gibi çeşitli disiplinlerden yararlı olsa da esasen "biçimci eleştiri gibi metinde geçen öğelerin özünde ne anlatmak istediğini" (Moran, 2007, 189) araştıran Arketipçi Eleştiri Kuramı'nın kökenleri, iki ayrı disiplin olan sosyal antropoloji ve psikanalize uzanır. Jung'un öncülü olarak Cambridge Okulu'ndan antropolog George Frazer, farklı kültürlerdeki ortak mitleri ve bunların ortak kökenlerini ortaya koyduğu; *Altın Dal: Büyü ve Din Üzerine Bir İnceleme* isimli eseriyle arketipçi eleştiriye zemin hazırlar (Griffith, 1990, 135). Erich Fromm, Mircea Eliade, Vladimir Propp, Northrop Frye ve Joseph Campbell (Zeka, 2015, 2) gibi isimler ise Jung'dan sonra bu yöntemi zenginleştirip, kuramsal bir mahiyet kazandırır.

2. Jung ve Arketipsel Eleştiri Yöntemi

Carl Gustav Jung, vaiz olan Paul Achilles Jung ve Emile Jung'un çocuğu olarak 1875 yılında İsviçre'de dünyaya gelir. Büyükbabası Carl Gustav Jung, Basel Üniversitesinde rektörlük görevinde bulunmuş dönemin önemli fizikçilerindendir. Jung'un annesinin babası Samuel Preiswerk ise Siyonizm taraftarlarından olup ölümlerle karşılıklı konuşma seansları düzenleyen bir ilahiyatçıdır. Pozitif bilimlerle ilahiyatı-manevi bilimleri bir araya getiren Jung ve Preiswerk aileleri Jung'un yaşamını ve düşünce dünyasını belirleyen önemli faktörlerdendir (Stevens, 2014, 11).

Jung, tıp eğitimini bitirdikten sonra 1900-1909 yılları arasında Zürih'teki Burghölzli Akıl Hastanesi'nde ve Zürih Üniversitesi Psikiyatri Kliniği'nde görev yapar. Bu dönemde gerek Janet'nin gerekse Eugen Bleuler'in yanında yapmış olduğu çalışmalar neticesinde Freud'un düşüncelerini destekleyen sonuçlara ulaşır. Jung 1912'de yayımlanan *Bilinçdışının Psikolojisi* başlıklı eseriyle Freud düşüncesini eleştirir ve 1913 yılında onunla yollarını ayırır (Fordham, 2011: 7-8). Jung, Freud'dan farklı olarak motivasyonun kaynağını bütünüyle cinsel bağlamda ele almaz. Bilinçdışı aklı tamamen kişisel ve kişiye özgü biçimde değerlendirmez. Cinselliği psikik alanın sadece bir bölümü olarak ele alırken bilinçdışını ise kişisel bilinçdışı ve kolektif bilinçdışı bağlamında sınıflandırır. Jung'a göre kişisel bilinçdışı, bireyin hayatı boyunca yaşayıp da unuttuğu veya bastırıldığı deneyimlerden oluşur. Kişisel tecrübeye dayanmayan kolektif bilinçdışı ise bütün insanlığın ortak mirasıdır. Psikoloji, psikiyatri, mitoloji, din, felsefe, simya ve fizik gibi geniş bir alanda okumalar yapan Jung için insanoğlu kesin sınırlarla belirlenmiş, nesnel olarak çözümlenebilen bir görünüm arz etmez; aksine insanoğlu sınırsız bir oluşum içinde varlığını sürdüren, dönüşüm içinde bir yapıdır (Bahadır, 2010, 11).

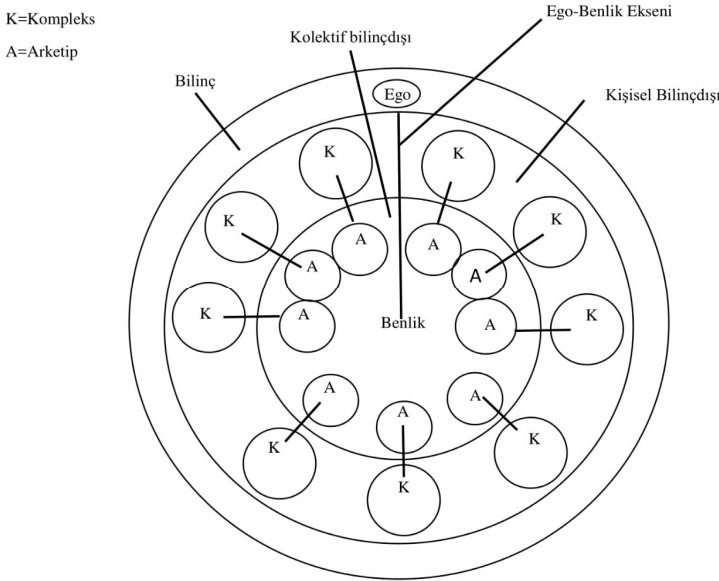
'Analitik Psikoloji' ya da 'Kompleks Psikolojisi' adlarıyla kabul gören çalışmalarıyla Jung bireyin bilinç ve bilinçdışını içine alan psyche (kişilik) kavramı temelinde, insan kişiliğinin bir bütün olarak ele alınması gerektiğini savunur. Jung kişilik kavramının, insanı her yönüyle sarıp sarmaladığı kanaatinde (Sambur, 2005, 52). Bilinç ve bilinçdışı olmak üzere birbirine karşıt bununla birlikte birbirini tamamlayan iki alana sahip olan kişilik (Jacobi, 2002: 19-20), sınırsız bir derinliğe sahiptir. "*Bilinç, bireysel bilinçaltı ve kolektif bilinçaltı şeklinde birbirinden farklı ama birbiriyle interaktif olarak karşılıklı ilişki içerisinde bulunan üç ana düzeyin oluşturduğu psikolojik kişilik düzenini bütüncül bir şekilde psyche (kişilik) kavramı ifade etmektedir*" (Sambur, 2005, 52). Arketip kavramı bu bağlamda kolektif bilinçaltının izlerinin sürüldüğü uçsuz bucaksız topraklardır.

Jung, arketip kavramının ilk nüvelerinin, ilk defa Platon'un kullanımıyla karşılık bulduğunu dile getirir. Ona göre, antikçağda arketip kavramı Platon'un "idea" kavramıyla eşanlamlıdır. Benzer şekilde, 3. yüzyılda *Corpus Hermeticum* adlı eserde tanrının bütün ışıkların öncesinde ve üstünde bir ilk ışık imgesi olarak kabul edilmesi de arketip fikriyle ilişkilidir (Jung, 2012, 17). Etnoloji alanında ise 'ilk-fikirler'e dikkat çekenin Adolf Bastian olduğunu belirten Jung, Hermann Usener'i arketip düşüncesinin öncüsü olarak anar. Jung'a göre kendisinin kavrama getirdiği yenilik "*arketiplerin yalnızca gelenek, dil ve göçlerle yaygınlaşmadığını, her zaman ve her yerde, herhangi bir dış etkenden bağımsız olarak kendiliğinden yeniden ortaya çıkabileceklerini göstermiş*" olmasıdır (Jung, 2012, 20).

Arketipler, kötü olabildiği gibi iyi, yapıcı olabildiği gibi yıkıcı da olabilir. Arketiplerin, "*ortaya koyduğu yön, büyük ölçüde bilinçli davranışa ve onun, bireyin anlayış ve manevî değerlendirme kapasitesi üzerindeki etkilerine bağlıdır*" (Fordham, 2011, 160). Jung psikolojisinde arketipler iyilik ve kötülük kutuplarının ortasında tarafsız bölgededir; ancak bilinçle temasa geçtikleri anda bu özelliğini yitirip iyilik ya da kötülük tarafında kendilerine yer bulabilirler (Sambur, 2005, 91).

Jung, arketipleri bütün insanların ortak davranış kalıplarını ve günlük tecrübelerini başlatan, denetleyen ve aracı olan nöropsişik merkezler olarak görür. Dolayısıyla arketipler uygun durumlarda, sınıf, inanç, ırk, coğrafya ya da tarihsel dönem fark etmeksizin insanlarda benzer düşüncelerin, imgelerin, mitolojik motiflerin, duyguların ve düşüncelerin belirlenmesine neden olurlar (Stevens, 2014, 72).

“Kişiler, ortak bilinçdışıdaki arketiplerin varlığından, genellikle, doğrudan haberdar olmazlar. Arketipler, rüyalarda, yaratıcı sanatçıların eserlerinde ve mitos, masal gibi bir takım anonim edebiyat ürünlerinde, ayrıca ritüellerde ortaya çıkar. Başka bir söyleyişle bu sayılan alanlar, arketiplerin kişilerin bilinçlerinde belirmesine aracılık ederler. Bu belirme, daha çok masal, mitos gibi anonim ürünlerde görülür. Belli bir sanatçıya ait eserler ise, arketiplere özgürce yer verilmiş olması halinde evrensel nitelik taşır” (Dökmen, 1983, 384-385).

Stevens, yan tarafta bulunan Jung'un Psişe Modeli Şeması'nı (Stevens, 2014, 74) gözümüzde üç katmanlı bir soğan gibi küresel bir biçimde canlandırmamız gerektiğini ifade eder. Merkezde, etkisi tüm sisteme nüfuz edebilen benlik bulunmaktadır. Eşmerkezli üç dairenin en içte olanı ise arketiplerden oluşan kolektif bilinçdışını temsil etmektedir. En dıştaki dairede, güneşin çevresinde dönen bir gezegen ya da dünyanın çevresinde dönen ay misali, bu sistemin yörüngesinde ilerleyen egosuyla beraber bilinç yer almaktadır. Bilinç ve kolektif bilinçdışı arasında kalan bölgede de, her biri bir arketipe bağlı komplekslerden oluşan kişisel bilinç dışı bulunur. Kompleksler, kişilikleştirilmiş arketiplerdir. Jung,

bilinçdışının bilince daha yakın kabul ettiği bölümünü, kişisel bilinçdışı kavramıyla tanımlar. Bu bölüm, bireyin hayatı boyunca bastırıldığı ve unuttuğu öğelerden oluşur ve bilinçdışı alanın yüzeysel kısmını teşkil eder (Bahadır, 2010, 81).

Öğrenilmemiş güdüler olan içgüdülerin, eylemlerimizin kalıtsal ilk adımlarını simgelemesi gibi, arketipler algılamamızın kalıtsal üsluplarına karşılık gelir (Bennet, 2006:73). Arketipler kültür ve gelenekler aracılığı ile ortaya çıkmamıştır, bireyde bilincin gelişmesinden çok önce işlenmiş kodlardır. Arketiplerin bilinç düzeyine çıktığı yerlerden biri 'mitler'dir. Mitler, aynen rüyalar gibi, ortak bilinçaltında bulunan bu evrensel biçimlerin, yani arketiplerin, 'uyanma, yüzeğe yükselme ve bilinç düzeyine çıkmalarını' sağlayan anlatı biçimleridir.

Her kültürün kendine özgü mitleri olduğu varsayımına karşı, derin bir okuma farklı mitlerdeki müşterek yapı ve özellikleri gün yüzüne çıkarmaktadır. Çünkü dünyadaki bütün insanlar, 'kahraman', 'anne', 'arayış' modelleri gibi aynı temel arketiplerle doğarlar. Bu nedenle aynı dili konuşmayan, farklı zaman ve mekânları paylaşan insanlar insanlığın ortak duyuş biçimleriyle arketiplere benzer tepkiler geliştirir ve ortak hissiyat temelinde benzer anlatılar üretirler: *"Mitlerin kaynağı olan doğal sebepler dikkatle incelendiğinde onların bütün halklarda aynı olduğu görülür. Şekillerin değişik olması ise yalnız olayların çeşitli şekilde anlaşılmasının ve halkın anlama seviyelerinin tezahürüdür."* (Bayat, 2010, 23). Jung, herkes aynı hikâyeyi bildiği ve beğendiği için değil, insan ırkının geçmiş hatıraları ortak bilinçaltımızın derinliklerinde yattığı için, dünyadaki bütün insanların belirli mit ve hikâyelere aynı şekilde tepki verdiklerini dile getirir. Edebiyat, arketiplerin ifade aracı olan mitlerden beslendiği için arketiplerin ortaya çıkmalarına uygun bir zemin sağlar (Bressler'den Aktaran Demirkol, 2008, 64).

3. Binboğalar Efsanesi Romanı ve Eserde Yer Alan Arketipik Unsurların Çözümlemesi

19. yüzyıldan itibaren edebiyata hâkim olan modern-orijinal olma kaygısı, 20. yüzyılın ortalarından itibaren terkedilmeye başlarken, geleneksel-kültürel motifleri eserlerde kullanma eğilimi artmaktadır. Bu durum 'söylenmemiş söz kalmadığı' kabulü ile metinlerarasılığın yaygınlaşmasına vesile olur. *"Herhangi bir metni kendinden önce yazılmış metinlerin oluşturduğu büyük metin sistemi içinde bir yere oturduğunu ve karşılaştırmalı çalışmaların bütün yapması gerekenin de bu sistemle arasındaki bağlantı zincirlerini ortaya koymak*

olduğunu varsayan metinlerarasılık” (Solak, 2014: 119) edebiyatın farklı türlerinde ve medya ürünlerinde bir yönelim haline gelir. Özellikle modern edebiyat ve sinemada çağlar öncesinin insanına ait evren algısını ve toplumsal ilişkilerini yansıtan mitoloji, destan, masal gibi türlerden gelen tipler ve olaylar yoğun bir şekilde kullanılmaya devam etmektedir (Hança, 2015, 117).

Binboğalar Efsanesi, Çukurova’ da tükenen bir Yörük obasının yaşadıklarından esinlenerek 1971’de yazılmış bir romandır. Eser, 1984’te tiyatroya uyarlanmış, 1979’ da “Fransa Büyük Edebiyat Jürisi” tarafından seçilen kitaplar arasında yer almıştır (Çiftlikçi, 1993, 522). Romana ismini veren “Binboğalar Efsanesi”, bir Yörük efsanesidir. Efsaneye göre sevenlerin kavuşmasına izin vermeyenlere öfkelenen Toros Dağları bin adet boğaya dönüşüp Çukurova’nın üzerine yürümüştür.

Romanda odak nokta göçebelik ve iskân meselesidir. Yazları yaylaya/Binboğalar’a çıkan aşiret, ormancılardan ve jandarmanın baskısı sebebiyle rahatsızdır. Kışlak olarak kullanılan yerler ise, 1876’dan sonra iskâna açılarak halka dağıtılmış ve tapulu hale gelmiştir. Başlangıçta verimli kullanılmayan topraklar artık “bir karışı bile ekilebilir” bir hale gelince, obaların kışlak olarak kullanılması zorlaşır. Obanın toplu olarak bir yere yerleşebilmesi için yeterli para yoktur. Dağılarak toprağa yerleşmeye töre izin vermemektedir. Köylüler Yörüklere sürekli saldırmakta ve onları rahatsız etmektedir. Oba, Ceren kızı Çukur’dan varlıklı bir ailenin oğluya evlendirip içine düştüğü sıkıntıdan kurtulmak peşindedir. Ceren ise Halil’in sevdiğinde olduğu için bu öneriye yüz çevirir. Obayı bu durumdan kurtarmak isteyen Demirci Haydar Usta’nın bir planı vardır. O, otuz yıldır üzerinde çalıştığı kılıcını bitirecek, Ramazanoğlu’na (en son çare Ankara’ya devlet büyüklerine) götüreceği ve dileğinin sorulması üzerine “bir yaylak, bir de kışlak” dileyecektir. Ancak ne Haydar Usta’nın uğraşları ne de oba halkının mücadelesi onları ayakta tutmaya yeter ve oba dağılır.

Mitolojik anlatıların olay örgüsünde sıklıkla yer alan arketipik öğeler *Binboğalar Efsanesi’*nde de bir roman metni çerçevesi içerisinde yer almıştır: “Mitsel bir ögenin objektional bir surette anlatımı, o mitsel ögenin anlatımın bizatihi konusu olduğu anlamına gelir. Fakat objektional bir biçimde kullanılan mitsel bir figür anlatımın bizatihi konusu değil, anlatılmak istenenin imgesi ya da sembolü olur” (Tökel, 2006, 77). Yaşar Kemal’in metnin niyeti doğrultusunda mitolojik unsurlar ve arketiplere başvurarak kolektif şuuraltını sembolik kalıplara ve poetik üsluba dönüştürür.

3. 1. Yaşlı Bilge Adam Arketipi: Yaşlı bilge arketipi insanlığın ortak hayat tecrübesini yansıtır. İnsandaki anlam arayışının da karşılığı olan bu arketip, bireyin kişiliğinde radikal değişimlerin gerçekleşmesini sağlayan bilgi ve hikmetle yakından ilgilidir. Peygamber, öğretmen, rahip, filozof gibi figürlerle somutlaşan bu arketip karşısında birey ihtiyatı elden bırakmamalıdır. Çünkü bu arketipin sembolleri olan şeyh, öğretmen gibi kişilere birey kişiliğinin kontrolünü kaptırabilir. Bu durum ise bireyleşme yolunda bireyi pasif bir takipçiye dönüştürebilmektedir. Jung, iyi olarak değerlendirilen insanların kötü yanlarının da olabileceğini ve bireyin, iyi insanların karanlık yönlerinin istismarına uğrayabileceğini vurgular (Sambur, 2005, 106-107).

*Binboğalar Efsanesi’*nde demirci Haydar Usta, obanın en yaşlı adamıdır. Obada yer alan hemen herkes bu kişinin tam bir kılavuz olduğuna inanır. Haydar Usta, Allah’tan ne dilerse dileğinin mutlaka gerçekleşeceğini düşünür: “Ulan ne biliyorsunuz Allahın benim her isteğimi yapacağını? Allah senin her istediğini yapar. Ulan ne biliyorsunuz? Biz biliriz, o seni kırmaz” (Kemal, 2013: 13). Obayı kurtarma konusunda herkesin Haydar Usta’dan beklenti içerisinde olması, Haydar Usta’nın beklentilere uygun şekilde obanın geleceğini kendi hayatından üstün tutması, demircilik mesleğini icra etmekle geleneği temsil gibi özellikleriyle Haydar Usta yaşlı bilge adam arketipinin karşılığıdır. Haydar Usta’nın karanlık yönü ise değişime olan direnci ve muhafazakar tutumudur. O, ‘kılıçların hüküm sürüp saygınlık göstergesi olduğu zamanların’ bilgesidir. Dış dünyadaki gelişmeleri okumaya ve modernleşmeye kapalı olması onu ve onun izindeki obayı yersiz yurtsuz bırakır. Sembolize ettiği anlam dünyasının miadını doldurması onun yılların emeği sonucu oluşturduğu kılıcını ateşte bozmasıyla karşılık bulur. Bilgeliliğin sırrıyla ateşten çıkardığı birikimini en sonunda yine ateşe verip misyonunu tamamlar ve ölür.

3. 2. Gölge Arketipi: Bireyin içinde yaşadığı toplum tarafından kabul görmeyen tarafları kişisel bilinçdışına itilir (Stevens, 2014, 64). Gerçekleştirilemeyip bilinçaltına attıkları arzular ‘gölge’yi oluşturur. Gölge, egonun karanlık yüzüdür ve potansiyel kötülük genelde burada saklanmaktadır. Gerçekte gölgenin bir etiği yoktur; iyi ya da kötü olarak karşılamaz. Jung bu durumu “bir yerimizde, masanın altına atmaya can attığımız her şeyi saklayıp gizleyen, kötü niyetlerle istif eden, kendi etimiz ve kanımızdan uğursuz ve korkunç bir kardeşimiz var” (Jung, 2006, 121) cümleleriyle ifade eder. Romanda bu arketip oldukça işlek kullanılır. Tüm oba bir aradayken; “masum kişinin dileğinin kabul olacağı o mucizevi günde” herkes, “Çukurda kışlak Aladağ’da yaylak” dileyebileceklerine dair söz verirler. Ancak obanın neredeyse tamamı kendileri için başka dileklerde bulunma niyetindedirler. Bastırılan bireysel arzular obanın ortak kaderinin

önüne geçmiştir. Ceren kız, sevgilisi Halil'i görmek ister. Müslüm gençleşme arzusundadır. Yeter kızın aklı nişanlısı Yunus'tadır. Kerem şahin dileği tutar. Kişilerin açığa çıkan istekleri, obanın topraksızlık sorunundan önce ve öte zihinlerde birlikte yaşama şuurundan koştuklarının göstergesidir. Benzer biçimde Mustan da gölge arketipine bağlı olarak düşünülebilir.

"Mustan, Osman Ağanın oğlunu çok derinden bir tepkiyle, Ceren kız için öldürmüştü. Çünkü Osman Ağanın oğlu onu atına çığnetmiş, atının üstünden onu kırbaçlamış, obanın içinde böylece kırbaçlayarak dolaştırmış, kan içinde bırakmış, üstüne gülmüş, aşağılamıştı. Cerenle göz göze gelinceye kadardır ki Mustan bütün bunları yutmuş, elini kaldırmamıştı. Cerenin gözlerini görünce, Cerenin gözlerini okuyunca, ben mi Halil mi, ben mi Halil mi? Halil, Halil, sen olur musun, Halil böyle kaçır mı sümüklü deyince... Artık bundan sonra Mustanın gözü hiçbir şeyi görmemiş, tabancasını almış, bir ata atlamış, Osman Ağanın oğlunu evlerinin kapılarına kadar kovalamış, kapılarının eşliğinde öldürmüş, kellesini kesmiş, getirip Cerenin önüne atmıştı" (Kemal, 2013: 33).

Sevdiği kadın tarafından sevilmediğini gören Mustan, gözü dönmüş bir katile dönüşmüştür. Arzusu engellenen bireyde uyanışa geçen gölge arketipi, âşık bir kişinin içinde barındırdığı canı yönün bir anda harekete geçebileceğini gösterir.

3. 3. Hilebaz Arketipi: Tüm mitik figürlerin içsel yaşantılara tekabül ettiği kabulünden yola çıkan Jung, hilebazın özelliklerine parapsikolojik alanda da rastlanıldığına dikkat çeker. Çocukluk ve ergenlik çağlarında karşımıza çıkan çeşitli görüngülerde bu niteliğin yansıtıldığını açıklar. Hilebaz figürü, zeki ve yetenekli olduğu gibi aynı zamanda kötücüdür. Ele aldığımız romanda kendisine iyilik yapmasına karşın Resul'ü öldüren Mustan ve Kel Musa, bu arketip içerisinde değerlendirilebilir. Resul'e karşı kendisini acındırarak onu kandıran Mustan, fırsatını bulduğu anda düşünmeden kendisine yardımcı olan Resul'ü öldürür. Kel Musa ise Halil'in şöhreti karşısında geri planda kalmaktan hoşnutsuzdur. Mustan'ın yaralarını iyileştirmek için ona Halil'i öldürmesini şart koşar. Köylülerin baskını sonrası hastaneden yaralı olarak kaçan Halil'le ilgili 'kanlı gömlek' aldatmacasıyla "Halil öldü" yalanını söylemekten çekinmez.

3. 4. Yeniden Doğuş Arketipi: Yeniden doğuş düşüncesi, insanlığın en eski inanışlarından birisidir. Romanda, Hızır ve İlyas'ın bulunduğu ve oba ahalisi tarafından mucizevi olarak nitelendirilen büyük gün kültürümüzde Hıdırellez olarak bilinmektedir. Doğanın yeniden canlanması, yenilenen hayat, yaşam döngüsü bağlamlarında Hıdırellez önemli bir yenilenme döngüsünü işaret eder.

Bu gece beş mayısı altı mayısa bağlayan gecedir. Bu gece denizlerin ermiş İlyasla karaların ermiş Hızır buluşacaklar. Dünya kurulduğundan bu yana bu iki ermiş her yıl, yılın bu gecesinde buluşurlar. Eğer bir yıl buluşmayacak olsalar, denizler deniz, topraklar toprak olmaktan çıkar. Denizler dalgalanmaz, ışıklanmaz, balıklanmaz, renklenmez, kururlar. Topraklar çiçeklenmez, kuşlar, arılar uçmaz, ekinler yeşermeyiz, sular akamaz, yağmurlar yağmaz, kadınlar, kısıraklar, kurtlar, kuşlar, börtü böcek, tekmiil yaratık doğurmaz. Eğer onlar buluşamazlarsa... Kıyametin habercileri Hızır ile İlyas olacaktır. Hızır ile İlyas her yıl dünyanın bir yerinde buluşurlar. Onlar o yıl hangi yerde buluşmuşlarsa orada bahar bir başka türlü patlar, o yıl çiçekler daha bol, daha büyük, her yılkinin birkaç misli iri açarlar. Arılar daha renkli, daha kocaman olurlar. İneklerin, koyunların sütleri daha bol, daha besleyici olur. Gök daha arı, daha başka mavilenir. Yıldızlar daha irileşir, daha parlaklaşırlar. Saplar başakları, ağaçlar çiçekleri, meyveleri götürmezler. İnsanlar o yıl daha sağlıklı olurlar, hiç hastalanmazlar. O yıl ölüm de olmaz. Ne bir kuş, ne bir karınca, ne arı, ne kelebek ölür" (Kemal, 2013: 17).

Hakkında pek çok dinî ve mitolojik rivayetler olan hem halk hem de mutasavvıflar arasında âb-ı hayat içerek ölümsüzlüğe kavuşmuş ulu bir kişi olduğuna inanılan ve hakkında birçok rivayet bulunan Hızır, darda kalanların yardımcısı, bolluk ve bereketin sembolü olarak simgeleşmiştir. Anadolu'da ve Anadolu dışındaki diğer Türk topluluklarında Hızır ile ilgili birçok inanış yaşamaktadır. Asker Kadimov da "Hızır" kelimesinin etimolojisini inceleyerek "hız"ın ateş, ısı; "ır"ın, "er" in de yiğit, kahraman anlamına geldiğini, Hızır'ın ateşi, sıcaklığı getiren güç, kahraman olduğunu söyler (Kalafat, 2006, 164). Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi I'*de Hızır'ın Koca'dan Hızır'a ya da Kızır'dan Hızır'a doğru geçirmiş olduğu değişimi aktarır (Ögel, 1993: 19). Öcal Oğuz'un ise Hızır'ı, Türklerin koruyucu ruh inancına bağlı bir figür olarak değerlendirir (Oğuz, 2002, 121-122). Hıdırellez yılbaşı ve/veya bahar bayramı olmakla birlikte hem mevsimsel bir ritüel hem de bir dönüşüm ritüelidir. Mircea Eliade'nin belirttiği gibi, geçiş törenlerinde sadece sınanan kişi erginlenmez; aynı şekilde kolektif olarak kutlanan törenlerin, bayramların da toplumu bir bütün olarak ve birey birey bir değişime uğrattığı söylenebilir. Bu yönüyle Hıdırellez'le birlikte kışın öldüğü varsayılan doğanın, yeniden canlanması, dirilmesi kutlanmaktadır (Demir, 2005, 17-18). Obanın geleceğine-yeniden doğuşuna dair umutlar ve dağılımını meydana getiren olaylar Hıdırellez'de gerçekleşir.

3. 5. Çocuk Arketipi: Jung psikolojisinde çocuk arketipi, mucizevi çocuk sembolüyle somutlaşmaktadır. Üstün yetenekleri olan çocuk, kendini her an yenileyen faaliyetler içindedir. Jung'a göre

mucizevi çocuk hayata her an yeniden/yenilenmiş bir şekilde başlayabilmeyi ve hayatı yeniden şekillendirebilmeyi ifade etmektedir (Sambur, 2005, 108). *Binboğalar Efsanesi*'nde Haydar Usta'nın torunu Kerem, çocuk arketipini canlandırır.

"Olur dedem. Suyun durduğunu, yıldızların kavuştuklarını görür müyüm? Herkes göremez yavrurum. Yalnız günahsızlar, iyilikseverler görür onları. Kötü insanlara, kuşlara, arılara, insanlara zulüm yapanlara gözükmez onlar. Sana gözükür yavrurum" (Kemal, 2013: 20).

Romanda sıkça zikredilen "Hıdırellez" de masum kişinin dileği kabul olur" cümlesine en çok inanan ve neticede arzusu gerçekleşen kişi Kerem'dir. Kerem, dedesinin umut kaynağıdır. Dağılan oba sonrası yeniden kurulacak düzeni sembolize eder.

4. Sonuç

Yaşar Kemal'in "en gerçekçi romanım" diye nitelendirdiği *Binboğalar Efsanesi*'nde ortak bilinç dışından azımsanmayacak derecede yararlanmıştı. Metinde yer alan Hızır ve İlyas kültü, Hıdırellez gibi unsurlar yazarın romanda kullandığı mitolojik arka plana sahip göstergelerdir. Bu unsurlar halk kültüründe ve sosyal yaşamda karşılaşılan önemli kültürel unsurlardır.

Arketipsel eleştiri ile incelediğimiz romanda, yaşlı bilge, gölge, hilebaz, yeniden doğuş ve çocuk arketiplerinin yer aldığını görülmektedir. Yaşar Kemal, *Binboğalar Efsanesi*, "Yaşlı Bilge Adam" arketipiyle insanlığa dair hayat tecrübesini ve geleneği; "Gölge" arketipiyle insanın iyi ve kötüyü bünyesinde her daim barındırdığını; "Hilebaz" arketipi ile insanın kötücül yanını; "Yeniden Doğuş" arketipi ile hayata yeniden başlayabilme, geçiş ritüelleri ve döngüsellik; "Çocuk" arketipiyle ise masumiyet ve değişimi yansıtır. Tüm bu mitolojik ve arketipsel öğelerin kullanımı, yazarın kolektif bilinçdışı unsurlarına çokça başvurduğunu göstermektedir. Bu yolla sözlü kültür ile modern anlatıyı harmanlayan Yaşar Kemal, insanın tarih-ötesi, değişmeyen yönlerini ön plana çıkararak metinde sağlam ve gerçekçi kurgu oluşturabilmiştir.

KAYNAKÇA

- And, Metin (2010). *Minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitologyası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bahadır, Abdülkerim (2010). *Jung ve Din*. İkinci Baskı, İstanbul: İz yayınları.
- Bayat Fuzuli (2010). *Mitolojiye Giriş*. İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Bennet, Edward Armstrong (2006). *Jung Aslında Ne Dedi?*. Işıl Çobanlı (Çeviren), İstanbul: Say Yayınları.
- Çiftlikçi, Ramazan (1993). *Yaşar Kemal: Yazar-Eser-Üslûp*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Demir, Sema (2005). Karanlıktan Aydınlığa, Kıştan Bahara Geçiş: Hıdırellez. *Millî Folklor*, S. 65, s. 17-23.
- Demirkol, Nihal (2008). *İngiliz Roman Geleneğinde Çocuk Edebiyatının Gelişimi: Arketipçi Eleştiri Kuramına Göre Alice Harikalar Diyarında, Defne Adası, Orman Kitabı Eserlerinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dökmen, Üstün (1983). Pinokyonun Arketipler ve Anababa- Çocuk İlişkileri Açısından İncelenmesi. *AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16, S. 2, s. 381-395.
- Fordham, Frieda (2011). *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*. (Çev. Aslan Yalçın), İstanbul: Say Yayınları.
- Frazer, James George (1991). *Altın Dal; Dinin ve Folklorun Kökleri*. (Çev. M.H. Doğan), İstanbul: Payel Yayınları.
- Griffith, Kelley (1990). *Writing Essays About Literature*. Florida: Harcourt Brace Jovanovich Publishers.
- Hanç, Baki Bora (2015). Sözlü Kültürden Medyaya Metinlerarası Bir Örnek: Binboğalar Efsanesi Romanı ve Beyaz Gelincik Dizisi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S. 35, s. 116-128.
- Jacobi, Jolande (2002). *C.G. Jung Psikolojisi*. (Çev. Mehmet Arap), İstanbul: İlhan Yayınları.
- Jung, Carl Gustav (2006). *Analitik Psikoloji*. (Çev. Ender Gürol), İstanbul: Payel Yayınları.
- Jung, Carl Gustav (2012). *Dört Arketip*. (Çev. Zehra Aksu Yılmaz), İstanbul: Metis Yayınları.
- Kalafat, Yaşar (2006). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Ebabel Yayınları.
- Kemal, Yaşar (2013). *Binboğalar Efsanesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Moran, Berna (2007). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Oğuz, Mehmet Öcal (2002). *Küreselleşme ve Uygulamalı Halkbilimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sambur, Bilal (2005). *Bireyselleşme Yolu - Jung'un Psikoloji Teorisi*. Ankara: Elis Yayınları.
- Sarıççek, Mümtaz (2013). *Modern Kahramanın Mitolojik Yolculuğu*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Solak, Ömer (2014). *Edebiyat Biliminde Kuram ve Yöntem*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Stevens, Anthony (2014). *Jung*. (Çev. Ayda Çayır), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Zeka, Semih (2015). *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Yolculuk Arketipi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.